

Què és una ciutat intercultural?

Ramin Jahanbegloo. Universitat de Toronto

Totes les cultures tenen la capacitat de ser alhora nacionals i globals. La interculturalitat és un fenomen amb moltes cares present a totes les cultures. La interculturalitat vincula els éssers humans amb diferents cultures i tradicions. El prefix *inter-* fa referència a un nucli d'experiències existencials i a una implicació subjectiva amb diferents cultures.

Les societats postindustrials d'Europa i Amèrica del Nord han hagut d'afrontar progressivament el fenomen de l'arribada als seus països d'immigrants a llarg termini que cerquen la llibertat política o el benestar econòmic. Al llarg de les darreres dècades, i com a conseqüència de l'inevitable procés de globalització social i política, aquest fenomen ha assolit una magnitud considerable. A més, s'han produït desplaçaments de població d'intensitat creixent entre els països europeus a causa de l'ampliació de la Unió Europea, així com entre aquesta i Amèrica del Nord com a resultat de la globalització econòmica. Segons l'Organització Internacional per a les Migracions, hi ha més de 65 milions d'immigrants a Europa.

Des de l'any 2000, Espanya ha absorbit aproximadament quatre milions d'immigrants, augment que representa el 10% de la població total. Tanmateix, aquest moviment migratori no ha contribuït necessàriament a una comprensió millor dels valors comparats ni al respecte de les diferències culturals, dues qüestions fonamentals

per al futur del desenvolupament democràtic d'Europa. Pel que fa a aquesta qüestió, cal indicar que amb el terme desenvolupament democràtic s'entén no només la participació política dels immigrants en els àmbits local, regional, nacional i europeu, sinó també l'exercici dels seus drets, com ara la llibertat d'expressió, de pensament, de consciència i de religió.

Com a tal, la diversitat, a causa de la seva naturalesa i la mateixa rapidesa de canvi, ha esdevingut tot un repte per a les democràcies europees que, en darrer terme, han optat per la via violenta com a resultat de les seves mancances democràtiques. Atès que els immigrants provenen d'un context ètnic i religiós diferent, és necessari que entenguem que el seu procés d'integració a través de models com l'«assimilacionista» de França o el «multiculturalista» d'Holanda ha generat intolerància i unes lleis immigratòries més restrictives a tots dos països. Curiosament, tot i les seves diferències, ambdós països han viscut similars problemes de disturbis protagonitzats per immigrants així com un aprofundiment de la divisió cultural, i en tots dos casos la violència ha fet acte de presència.

Naturalment, la integració sempre és una qüestió de grau, però també és una qüestió d'adaptació i d'inclusió democràtica. En altres paraules, el respecte per la diversitat i la inclusió democràtica és un procés de dues vies que ajuda a crear lligams entre les diferents comunitats. Part del senti-

ment antiassimilació als països europeus pot tenir el seu origen en el nombre creixent d'immigrants, però també està generat per l'absència de mecanismes de diàleg i d'adaptació intercultural que promoguin la diversitat. Atès que és pràcticament impossible oferir un model d'integració ideal, resulta encara més urgent redefinir el marc analític per avaluar el repte de la diversitat.

El gran repte per a tots els països europeus és unir el respecte per la diversitat amb el respecte pels drets humans. Si els països europeus volen superar la crisi migratòria i identificar les mancances de les seves respectives polítiques d'integració, cal que pensin bé com aprofitar els avantatges de la globalització (per exemple, el diàleg intercultural) sense deixar de ser crítics respecte dels seus desavantatges (per exemple, la desigualtat entre el centre i les perifèries).

Tanmateix, és fonamental entendre que per aconseguir l'equilibri ideal entre diversitat i integració, que té com a finalitat l'eradicació de l'exclusió a la societat, la migració ha d'anar acompanyada de diàleg i respecte mutu entre les diferents comunitats. En aquest punt, la clau per integrar les diferents minories culturals i religioses rau en l'habilitat de la societat per permetre que els immigrants esdevinguin membres actius de les seves noves societats.

Finalment, quan valorem la diversitat, hem de recordar que, tot i que la

violència relacionada amb ella és un clar símptoma d'absència de diàleg, no l'hem de confondre amb la capacitat de convivència i solidaritat de les diferents cultures. Cap tradició cultural o creença religiosa no pot servir d'«excusa» per a la violència, però un estat tampoc no pot practicar el racisme i l'exclusió contra determinades tradicions culturals ni contra els adeptes de determinades religions en nom de la democràcia.

La democràcia també constitueix una promesa substancial que assegura una distribució d'oportunitats justa per a tots. En principi, la democràcia europea ha de satisfer les qualitats genèriques de qualsevol democràcia política moderna, facilitant l'accés a la ciutadania i a l'esfera pública i eliminant les restriccions a l'exercici de la llibertat individual dels residents legals. No cal dir que la política d'integració i d'adaptació requereix l'assumpció d'una cultura de diàleg que posi l'accent en la tolerància i abraçi la creença que tots els punts de vista culturals són igualment vàlids en el debat democràtic.

En virtut d'aquesta línia de pensament, podem afirmar que el debat sobre la ciutadania i els drets civils està estretament lligat al de la promesa moral i les virtuts deliberatives del diàleg intercultural. L'equiparació de ciutadanes no és només una qüestió de drets; és també una qüestió de mentalitats. La premissa bàsica en aquest punt és la necessitat d'una interacció

simètrica de dos ciutadans, amb plena consciència de si mateixos i procedents de dos contextos religiosos i culturals diferents, que es reconeixen mútuament com a iguals. Tanmateix, en molts països de la UE la por i la inquietud, tant dels immigrants com dels locals, han substituït aquest procés de diàleg i reconeixement mutu. Els immigrants estan molestos per l'exclusió i l'ombra de sospita de què se senten víctimes, i la població local lamenta el deteriorament que perceben en els seus valors culturals i religiosos.

A diferència dels Estats Units i el Canadà, la nombrosa població musulmana de la Unió Europea, formada per 20 milions de persones, planteja un seriós repte cultural i polític. Una de les principals causes del neguit europeu pels immigrants musulmans està relacionada amb la religió. Tot i que els governs del continent fan bé de preocupar-se pel risc de l'islamisme militant, l'angoixa és exagerada en el context europeu i, en gran mesura, té el seu origen en una interpretació incorrecta de dos punts: d'una banda, subestimar el paper de la història i la cultura islàmica en la formació de l'Europa moderna i, de l'altra, exagerar el discurs teològic musulmà sobre afers polítics.

No obstant això, el que resulta problemàtic per a l'europeu del carrer no és el fet que l'islam representi una altra visió religiosa del món, sinó que no està gens familiaritzat amb els seus principis històrics i culturals. No cal dir

que, en el context d'un diàleg intercultural, l'islam i els musulmans no plantegen cap mena de perill o problema significatiu per a la cultura europea. Tant Europa com l'islam continuen formant part dels pilars de la civilització humana. Si reconeguessin aquest fet, tant Europa com l'islam podrien iniciar un intercanvi dialogat per trobar solucions comunes a problemes com ara el fonamentalisme, el terrorisme, el racisme i la integració i, més concretament, per convertir-se en aliats en temes de principis, accions i ciutadania. Si els musulmans tinguessin la impressió de ser participants del destí europeu i Europa no tingués res a témer de l'islam, aleshores el resultat d'un diàleg mutu seria no només el reconeixement de «l'alteritat» dels musulmans, sinó també l'acceptació de la legitimitat de la diversitat cultural d'Europa.

Per tant, un pot ser un musulmà resident a Europa i, a la vegada, un europeu musulmà. No hi ha cap contradicció entre els dos termes, i ningú no hauria de ser jutjat o forçat a triar entre l'un i l'altre. No hem d'oblidar que el preu d'una Europa plural i democràtica no és ni l'estratègia de la por ni la política de l'odi, sinó que és una cultura política de moderació i deliberació.

Resulta molt més realista pensar en la civilització europea en plural i no en singular. Hi ha moltes cultures europees però només una Europa, i Europa, com a idea, és positiva. Europa és un

camí, no una destinació. Igual que la democràcia, és un projecte inacabat. Si proclamem que ja hem assolit una civilització europea acabada ens estem enganyant. La civilització, com la democràcia, és un ideal pel qual val la pena lluitar. Com una torxa en una marató de relleus, el procés de la civilització ha anat de mà en mà, ha passat d'una cultura a una altra.

Simultàniament, això també implica que la idea plural de civilització tendeix a establir les condicions per a la superació de les fronteres entre múltiples centres. La capacitat constitutiva mundial d'un procés global dóna pas a una dinàmica entre civilitzacions i a una consciència creixent de la complexa interrelació de les tradicions de pensament culturals i religioses. Això vol dir, en altres paraules, que cada civilització és indefectiblement incompleta i necessita les altres. Només els déus són autosuficients i poden funcionar com a éssers independents. Per tant, hi ha un conflicte permanent entre civilització i aïllament.

Totes les civilitzacions es veuen assetjades permanentment per la idea de l'autarquia i de la capacitat d'auto-satisfereix les seves necessitats, però en la història de la civilització humana, totes les cultures han sorgit sempre en el si d'una comunitat de cultures. El que sí que és universal per a totes les civilitzacions, i bàsic per a la raça humana, és que, des dels seus inicis, totes les civilitzacions s'han incorporat a una xarxa d'interrelacions de civilitzacions.

Aquest és el motiu pel qual totes les civilitzacions han lluitat al llarg del temps per ser reconegudes com a tals. Per obtenir aquest reconeixement, han exigint repetidament respecte, ja sigui definint-se o diferenciant-se de les altres cultures. Per tant, resulta evident que la coexistència de diferents civilitzacions és una demanda de reconeixement i una cerca del respecte dels altres. Fins i tot les civilitzacions que finalment es van convertir en tiranies bàrbares i van recórrer a la violència salvatge com a *modus vivendi* van intentar guanyar-se el respecte aliè.

Aquest reconeixement de la superioritat sempre ha anat acompanyat de l'odi envers tots els qui eren diferents. Totes les civilitzacions que van refusar dependre de tercers tenien una concepció divina de si mateixes. Per tant, la negativa a reconèixer la imperfecció pròpia sempre ha portat a violència i massacres.

L'única via de què disposen les cultures per construir amb creativitat un futur comú és a través del diàleg i evitant recloure's en un paradigma identitari exclouent o abandonant el seu patrimoni cultural en defensa d'una globalització econòmica i política uniformadora. Perquè això sigui possible, cal que en cada cultura es donin dues condicions: en primer lloc, la disposició a iniciar un diàleg amb altres cultures i, en segon lloc, l'acceptació general de l'objectiu de construir uns «valors comuns compartits» més enllà de la diversitat legítima de les

cultures. És a dir, cada cultura pot veure el món de maneres ben diferents compartint a la vegada unes normes universals.

Les cultures amb uns valors comuns compartits observen de manera natural els valors universals i, per tant, també la reciprocitat i la solidaritat, i el procés de diàleg entre elles prospera gràcies a la diversitat i, en conseqüència, fomenta la diferència.

El diàleg de cultures és una empresa filosòfica i, per tant, una tasca política urgent al nostre món. El diàleg eixampla les ments i elimina la resistència al canvi en les cultures, però també estén l'abast del debat de la idea de «cultura» en si mateixa. La comprensió mútua a través del diàleg com a veritable matriu d'una trobada hermenèutica sempre genera una lògica de diferenciació i negociació permanent que pretén autoritzar una nova perspectiva del fenomen de civilització com a procés d'autoconscienciació humana.

En virtut d'això, podem observar que viure al si d'una tradició de pensament va acompanyat automàticament d'uns valors compartits amb altres membres de la mateixa comunitat, però també té relació amb el que podríem denominar un impuls universal, en el sentit que la seva orientació envers l'experiència vital pròpia es basa en la comprensió de les altres comunitats com a experiències diferents de la mateixa vida compartida.

Aquesta idea de vida compartida uneix els membres de diferents

comunitats de diverses maneres, tot i que aquest vincle no és el resultat de reconèixer que altres comunitats o cultures són o han de ser iguals entre si. No cal dir, però, que la nostra circumscripció dins d'una cultura o tradició en particular no es distingeix de l'esforç per incorporar la història individual pròpia dins de la història comuna de la humanitat. Aquesta història comuna es presenta davant dels nostres ulls com un destí compartit i, gràcies a la seva presència, el nostre futur comú es manifesta, pren forma, es debat i es revisa. Gràcies a aquest procés de concessions mútues, pren vida quelcom que abans no existia i que comença a existir arran d'aquest destí compartit.

Es tracta del naixement històric d'un destí humà que és comú a tots nosaltres. Podem afirmar, per tant, que el descobriment d'un destí comú és un resultat productiu del procés de diàleg entre cultures i tradicions. Cada cultura es descobreix a si mateixa en altres cultures, i les altres cultures ho fan en la nostra pròpia en trobar-hi alguna cosa comuna i alguna de diferent. Com a resultat, neix un sentiment de solidaritat no només arran de la conscienciació pel que fa a les similituds, sinó també a les divergències i diferències que existeixen entre les cultures humanes. De fet, les divergències tenen el potencial de despertar la consciència en una cultura sobre la necessitat de ser solidaris amb les altres.

Aquesta conscienciació no només es basa en el coneixement de l'altre sinó també en una empatia recíproca. El diàleg amb l'altre és el diàleg amb nosaltres mateixos. En altres paraules, cada cultura veu les seves homòlogues com un esdeveniment i un horitzó obert. La presència de l'altra cultura és vital per crear noves possibilitats i, d'aquesta manera, se'ns presenta un nou horitzó de veritat gràcies a la trobada amb altres cultures. En conseqüència, cada cultura pot servir com a element correctiu per a les altres. La solidaritat que sorgeix d'un diàleg de cultures sempre anirà acompanyada d'un horitzó de vida compartida i de tot allò que tenim en comú com a éssers humans. Entendre la història com un món de possibilitats és reconèixer el diàleg intercultural com a possibilitat, és reconèixer que fins i tot en el cas que el diàleg intercultural no ho pugui solucionar tot, sí que pot aconseguir algunes coses. El punt en qüestió és clar: no podem congratular-nos de la diversitat si no fem adaptacions personals i institucionals a les diferències ètniques i religioses.

Òbviament, aquestes adaptacions requereixen canvis dràstics pel que fa a determinades actituds i creences d'alguns individus d'Europa, ja que pretenen desafiar la presumpció vigent segons la qual són només els immigrants (terme amb què cal interpretar els qui són ètnicament, racialment, lingüísticament i socioeconòmicament diferents del que es considera el

col·lectiu «predominant») els qui sempre han d'adaptar-se si volen ser ciutadans de ple dret. Necessitem una perspectiva alternativa: per solucionar els problemes de la migració i per celebrar la diversitat caldria que existís un procés de comprensió mútua i d'aprenentatge en col·laboració.

No cal dir que un enfocament integral i dialogat per resoldre la qüestió de la diversitat exigeix un esforç per canviar les normes institucionals d'alguns països europeus, que concedeixen privilegis immerescuts a alguns ciutadans per sobre d'uns altres, i per rebatre les ideologies racistes que insisteixen que alguns ciutadans són intrínsecament superiors a uns altres. Tampoc no cal dir que un entorn polític i social igualitari i deliberatiu permet la diversitat d'opinió i la confrontació de diferents creences i comportaments. Tanmateix, despertar la consciència sobre l'existència de les barreres de la por i dels guetos mentals contribueix a establir pràctiques de diàleg entre diferents comunitats ètniques i religioses, tot explorant a la vegada denominadors comuns per assolir un pluralisme empàtic.

Aquesta experiència, també anomenada «política d'inclusió», es basa en un contracte moral entre la societat amfitriona i una comunitat ètnica o cultural en particular. El seu objectiu és la integració i el reconeixement simultanis de diferents cultures, com un mosaic de nacionalitats que desenvolupen les seves respectives cultures contribuint

ahora al desenvolupament de la societat comuna. Això condueix, sens dubte, cap a una major implicació dels immigrants en l'engranatge social i a un millor funcionament de la democràcia.

És necessari analitzar l'impacte de les migracions en el sentiment d'identitat i lloc al món de les ciutats contemporànies. El contacte i les comunicacions interculturals són trets distintius de totes les societats globals. A les darreres dècades, aquest contacte intercultural ha estat possible gràcies als avenços en les tecnologies de la comunicació i en les migracions. Actualment, els membres d'una comunitat cultural poden emigrar a un altre lloc per buscar feina, fer negocis, rebre educació o fins i tot per fixar-hi la residència a llarg termini. Aquest moviment de persones és, en darrera instància, l'origen del concepte de ciutat intercultural, terme que resumeix l'esperit de la diversitat cultural, i un arquetip de la fluïdesa d'idees.

Perquè una ciutat intercultural sigui funcional i pròspera, tots i cada un dels seus grups etnoculturals tenen la responsabilitat col·lectiva d'adaptar-se als diferents sistemes de comportament social de les altres comunitats. L'èxit de la ciutat intercultural també depèn de la seva capacitat per saber aprofitar els punts forts de cada grup etnocultural i de la seva habilitat per fomentar un entorn social que atregui els individus

amb més talent de tots els racons del planeta. L'intercanvi d'idees pot generar un dividend de diversitat amb beneficis socials i econòmics per a totes les comunitats. Amb molta freqüència, el catalitzador poden ser individus o grups destacats que transgredeixen les barreres culturals i socials. La cultura és un factor de cohesió dels pobles i les idees. Per a una ciutat, també és positiu comptar amb artistes i creadors que hi visquin i hi treballin. El concepte de ciutat intercultural no és només una mena de consciència cultural, sinó també una nova forma d'educació cívica; és un repte per deixar a un costat una ciutat fragmentada en comunitats culturals aïllades i avançar cap a una ciutat que treu el màxim profit de la seva diversitat; és una oportunitat per afavorir i alimentar les relacions des del prisma de la solidaritat malgrat les diferències, que explori noves formes de consulta, participació, lideratge local, governança i ciutadania.

A més, la ciutat intercultural, en comptes de centrar-se en les diferències, es concentra en allò que les diferents cultures poden fer plegades en l'espai compartit. La història de l'èxit passat de determinades ciutats, des de Constantinoble fins a Florència i París, ens indica que la capacitat per absorbir i unir cultures en va ser un aspecte fonamental. En aquestes ciutats, hi havia prou influències

recíproques, que es van agrupar i barrejar al llarg del temps, per crear una identitat intercultural especial. Avui dia, podem parlar de Barcelona com una ciutat intercultural on tot el mosaic de cultures existent a la ciutat permet la unió no només del que és espanyol, català, africà o pakistanès i tàmil, sinó també francès, equatorià o mexicà. Cada cultura pot aportar alguna cosa a l'experiència urbana de Barcelona. Això no solament permet que els ciutadans de Barcelona visquin plegats en el respecte, la tolerància i la comprensió mútues, sinó que també allunya el debat sobre la ciutat de l'obsessió exclusiva en l'eficiència i la gestió per concentrar-se en la qüestió, molt més rellevant, dels problemes ètics de la vida de la ciutat i de l'accessibilitat al domini públic.

En darrer terme, però igualment important, cal dir que la solidaritat en les diferències rau al centre mateix de l'èxit per a la creació d'una ciutat intercultural. Això ens demostra fins a quin grau la diversitat cultural pot ser una font d'innovació, creativitat i iniciativa empresarial i com es pot convertir en una força positiva que generi nous recursos i energia per al desenvolupament de ciutats com la Barcelona del segle XXI. La interculturalitat forma part del nostre futur, i les ciutats d'èxit al futur seran les ciutats interculturals. 